

ЗА КАТЕГОРИЯТА *ТАКСИС* И ЗА ИНТЕРПРЕТИРАНЕТО Й КАТО ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНО ПОЛЕ

Иван Куцаров

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

TOWARD CATEGORY OF TAXIS AND ITS INTERPRETATION AS FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD

Ivan Kutsarov

University of Plovdiv Paisii Hilendarski

Abstract. The study argues that the periphery of the functional-semantic field can't be built without a morphological nucleus since the periphery includes various linguistic means for expressing the semantics of the marked member (or members) of the nucleus. The arguments are illustrated using the taxis field.

Keywords: taxis, functional-semantic field, morphological category

Темата за категорията *таксис* стана изключително популярна в езикознанието от края на XX и началото на XXI в. Много актуална е и в наши дни (вж. напр. Храковски, ред./Hrakovskij, red 2009; Попович/Porovich 2014 и др.). Причина за това са два факта. Първият е публикуваната през 1957 г. на английски език (Jakobson 1957), а по-късно преведена, допълнена и отпечатана на руски език забележителна статия на Р. О. Якобсон, посветена на категориите на руския глагол, а погледнато в по-широк план, и на славянския глагол (Якобсон/Jakobson 1972), а вторият – създаването и популяризирането на теорията за функционално-семантичните категории (по-нататък – ФСК) и функционално-семантичните полета (по-нататък – ФСП) на А. В. Бондарко (вж. Бондарко/Bondarko 1967, 1971, 1972, 1984 и др.; вж. и Куцаров/Kutsarov 2017).

Ще започнем със статията на Р. О. Якобсон, в която за пръв път се споменават категориите *таксис* и *evidential*. Тази работа наистина е забележителна. Констатацията „знаменитая работа“ е на В. С. Храковски (вж. Храковски/Hrakovskij 2008: 516) и напълно сме съгласни с нея. Дори сме си позволявали в лекции пред студенти да сравняваме този неголям труд с Менделеевата таблица в химията. Защото в него (както и в първичната Менделеева таблица) са отбелязани и „празни клетки“ с посочено „атомно тегло“ (в случая – семантична характеристика), които следва да се запълнят. Клетките са на „глаголни категории“ (вж. заглавието; вж. и с. 101: „етим термином предлагается называть глагольную категорию“) и тези категории са морфологични категории (по-нататък – МК), т.е. „системи от противопоставени един на друг редове словоформи с ед-

нородно съдържание“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 26; по Бондарко/Bondarko 1976: 10–11). Следователно, когато пише за *таксис*, Р. О. Якобсон има предвид МК, каквито са лицето, времето, наклонението, залогът и др. („пълните клетки“ в неговата „таблица“) (вж. и Молошная/Moloshnaja 1995: 155).

За нашето изложение в случая най-същественото в този труд е определянето на четири фундаментални понятия, способни да дефинират основните МК на глагола: съобщаван факт, факт на съобщаването, участник в съобщавания факт и участник във факта на съобщаването (вж. Якобсон/Jakobson 1972: 99). Ако адаптираме тези понятия към традиционно използваните в славянското езикознание термини, ще получим съответно *действие*, *изказване*, *глаголен субект* и *говорящо лице*. Съгласни сме с дефинирането на МК време (отношение на съобщавания факт към факта на съобщаването – Якобсон/Jakobson 1972: 100; т.е. отношение на действието към изказването), залог (отношение на участник в съобщавания факт към съобщавания факт – Якобсон/Jakobson 1972: 101; т.е. отношение на глаголният субект към действието) и наклонение (отношение между участник във факта на съобщаването и съобщавания факт – Якобсон/Jakobson 1972: 101; т.е. на говорящото лице към действието), но възразяваме срещу дефинирането на МК лице като отношение на участник в съобщавания факт към участник във факта на съобщаването (Якобсон/Jakobson 1972: 100). Според нас тук отношението е участник в съобщавания факт към факта на съобщаването, т.е. отношение на глаголният субект към изказването. Липсва отношението участник във факта на съобщаването към факта на съобщаването, т.е. отношение на говорящото лице към изказването, за което ще стане дума по-долу. В хода на изложението обаче става ясно, че за дефинирането на някои МК са необходими още понятия, едно от които е „другой сообщаемый факт“ – Якобсон/Jakobson 1972: 101 (т.е. друго действие), свързан с характеризирането именно на *таксиса*.

За голямо съжаление, трябва да се констатира, че (поне през 50-те години на миналия век) Р. О. Якобсон не е познавал в съвършена степен морфологията на българския глагол. В това ни убеждават както илюстрациите при *таксиса*, където няма български примери, така и при категорията *evidential*, която е дефинирана твърде широко, а може би се схваща само като преизказност (~ непреизказност) – вж. с. 106, където като изразители на „засвидетелствеността“ в руския език са отбелязани типичните преизказни частици *де*, *мол*. Това подсказва и неколнократно коментираният от нас пример на с. 101 (с парахода „Виктория“) както и пропускането на МК, изградена върху опозицията резултативност ~ нерезултативност. За подобна категория в английския език споменава в лекциите си още А. И. Смирницки (вж. напр. Смирницки/Smirnitskij 1959: 310; вж. и по-долу).

Вторият факт е теорията на А. В. Бондарко за ФСК, основана върху понятията за ФСП и категориалните ситуации. Създадена в края на 60-те години на XX в., тя много бързо стана популярна в целия славистичен свят (славянски и неславянски), започна да се прилага както при съпоставителни проучвания, така и за синхронно описание на

езиците (вж. напр. Куцаров/Kutsarov 1985), а изследванията в тази област дадоха и продължават да дават положителни резултати.

Първите публикации на А. В. Бондарко по темата се отнасят към края на 60-те години, но теорията добива завършен вид в книгата му от 1971 г. (Бондарко/Bondarko 1971). Според учения „ФСК представлява система от разнородни езикови средства, способни да си взаимодействат за изпълнението на определени семантични функции“ (Бондарко/Bondarko 1971: 9). Уточнява и „разнообразните езикови средства“: „а) само морфологични; б) лексикални или словообразователни; в) комбинация от граматични и неграматични средства; г) използване на членове на МК в несобствена функция“ (там: 61). Подобно на МК ФСК има план на съдържание и план на изразяване: „Семантичното съдържание на категориите, които се разглеждат в тази работа, е аналогично (от гледна точка на принадлежността към една и съща семантична зона) на значението на МК (такива като вид на глагола, време, лице, наклонение). Плана на изразяване образуват езиковите средства, отнасящи се към различни равнища и страни (аспекти) на езика – морфологични, синтактични, словообразователни, лексикални, различни комбинации от средства на контекста“ (там: 9).

ФСК има полева структура. ФСП има ядро (център) и периферия. Ядро на ФСП е МК. Тя съсредоточава в себе си специални средства за изразяване на съдържанието, свойствено на ФСК, и представлява високоорганизирана система (Бондарко/Bondarko 1971: 12). И още тогава възникна въпросът дали наличието на ядро – МК, е задължително условие за съществуването на определена ФСК в даден език. По него в най-ранните си публикации А. В. Бондарко пише: „1) ФСК в даден език може да се опира (но не е задължително) на граматична категория (по-нататък – ГК), която би представлявала ядро на ФСК“ (Бондарко 1967: 19); 2) ФСК на различните езици се отличават една от друга преди всичко по наличието или отсъствието на граматично ядро. Ще се условим да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (Бондарко/Bondarko 1971: 12).

Очевидно е, че авторът на първо място разграничава семантични полета, които имат морфологично изразяване (в поне един известен език), и семантични полета, които нямат такова изразяване в езиците, като отхвърля възможността вторите да бъдат ФСП. На второ място – той допуска съществуването на безядрени (по-точно би било да се каже „неморфологични“) ФСП, но само при съпоставителни изследвания: „Съпоставя се ФСК в един език със съответни категории в редица други езици. При това може да се окаже, че в езика, привлечен за съпоставка, тази ФСК не се опира на специална система от граматични форми. Така се разкриват ФСК, които нямат морфологично ядро в определен език“ (Бондарко/Bondarko 1971: 26).

Съвременната лингвистика обаче изобилства от трудове, в които се разглеждат ФСП, без да се посочва съществува ли аналогична МК в някой език. Такъв е случаят със станалото модерно напоследък ФСП на таксиса (вж. напр. Бондарко/Bondarko, ред. 1987: 234-320; Храковски/Hrakovskij, ред. 2009; Попович/Popovich 2014: 19-314 и др.).

Някои автори дори не знаят или не искат да узнаят (вж. напр. Храковски/Hrakovskij 2008), че напр. МК таксис съществува в българския и в т.нар. „македонски“ език сред СЕ (отбелязано напр. от Молошная/Moloshnaja 1995: 164–165; от Плунгян/Plung'an – 2003: 271, под черта и др.) в романските езици и пр. (вж. наша реакция по въпроса – Куцаров/Kutsarov 2011).

Категорично оставаме на позицията на А. В. Бондарко: ФСК (ФСП) може да се изгражда само при условие че разглежданата семантика е граматикализирана в някой език, в който именно се осъществява взаимодействието на граматични и неграматични средства. Дори и да се съпоставят два езика, които не са граматикализирали дадено значение, в уводната част задължително трябва да се изходи от език, по възможност най-близък до разглежданите, където има такава МК. Ето, в отбелязания по-горе труд Л. Попович съпоставя таксис и *evidential*-ност в сръбски и украински, пише за ФСК и ФСП в тези езици. За преизказването (евиденциалност в никакъв случай не е точен термин – вж. Куцаров/Kutsarov 2013; 2017б) това е направено – посочени са езици, в които тази семантика е граматикализирана, отправя се и към изследвания за явлението (вж. Попович/Popovich 2014: 315 и сл.). В раздела за таксиса обаче такова нещо няма. Ако авторката не приема, че съществуват езици, в които относителността (зависимият таксис) е граматикализирана, в които съществува МК таксис, то тя няма основания да пише за ФСК и ФСП на таксиса и в двата езика, тъй като признава формулираното от А. В. Бондарко изискване „да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (Бондарко/Bondarko 1971: 12).

Защо това изискване е абсолютно задължително? Защото без неговото спазване не може да се изгради периферията на ФСП.

А какво представлява периферията на ФСП? На практика – изразяване чрез неморфологични средства (описани по-горе по А. В. Бондарко) на семантиката, присъща на маркирания член (по-нататък – МЧ) на двучленните МК или на МЧ при многочленните МК (защото на практика периферията се изграждат само на маркираните значения, вкл. и на главното значение (по-нататък – ГЗ) на немаркирания член (по-нататък – НМЧ), което само в плана на съдържание също е маркирано значение – вж. Куцаров/Kutsarov 2015). Така напр. ние сме публикували множество изследвания (вж. напр. Куцаров/Kutsarov 1978а) за периферията на ренаративността, чието ядро е двучленната МК *вид на изказването* (вж. Куцаров/Kutsarov 1984), изградена върху опозицията *преизказност* ~ *непреизказност* и изразяваща отношението на говорещото лице към изказването (пропуснатото у Р. О. Якобсон отношение „участник във факта на съобщаването към факта на съобщаването – вж. по-горе), т.е. търсили сме и сме описвали средствата за изразяване на граматикализираната в българския преизказност (‘вторично изказване’, ‘изказване по чужди думи’, носено от + *л* - *е*) в СЕ, които нямат преизказни форми. И при съпоставката установяваме, че всички СЕ притежават специализирани частици или наречия (както и редица други лексикални и синтактични средства)

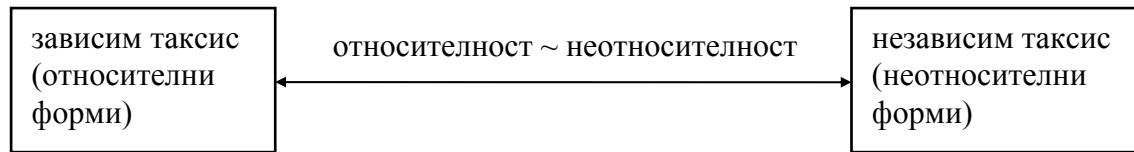
за изразяване на тази семантика. Изследвали сме и микрополето на конклузивността (вж. Куцаров/Kutsarov 1991).

Да се върнем към таксиса. За него Р. О. Якобсон пише: „*Таксис* характеризует сообщаемый факт по отношению к другому сообщаемому факту и безотносительно к факту сообщения“ (Якобсон/Jakobson 1972: 101). Прозрението е налице. Ученият отбелязва неприсъстваща в традиционните описания на езиците глаголна МК, различна от лицето, времето, наклонението, залога и пр., които представя преди това. Да се илюстрира това твърдение обаче с говорения от крайно малобройно двуезично население в Северен Сахалин и поречието на Амур *нивхски език* не е много сполучливо. Става все пак ясно, че таксисът може да бъде *зависим* и *независим* и че *зависимият таксис* „изражава различни типове отношения к независимому глаголу – одновременность, предшествование, прерывание, уступительную связь и т.п.“ (там: 101). Добре, но нали значенията „одновременность“ и „предшествование“ (с които активно оперират всички съвременни изследвачи на таксиса) са от инвентара на МК време (вж. Якобсон/Jakobson 1972: 100)? Все пак сред изброените по-горе типове отношения у Р. О. Якобсон не присъства следходност, характеристика на бъдещите времена. Защото докато „предшествование“ (предходност, минало) и „в миналото“ (отнасяне в миналото, ориентация към минал момент) биха могли да се смесят, за следходност (или постериорност) няма никакво място в тази категория (вж. по-долу у А. В. Бондарко и др.; вж. и у Л. Попович, „Таксис постериорности“, с. 274–283).

Следователно смесването на семантиката на МК време и таксис започва от самия Р. О. Якобсон, но най-голямата „заслуга“ за това принадлежи на А. В. Бондарко. Той е сред първите руски учени, които се насочват към тази категория (вж. Бондарко/Bondarko 1984: 70-98; 1985), той е и основният автор на раздела *Таксис* в първия том на *Теория функциональной грамматики* (Бондарко/Bondarko 1987, ред.), където още сред встъпителните думи на изложението четем: „Ядро семантики таксиса – это значения одновременности ~ разновременности (предшествования ~ следования)“ (там, 235; вж. и 1984: 72). Това обаче (и от самия А. В. Бондарко) е семантиката на МК време, която именно се характеризира от привативната опозиция *разновременност* ~ *неразновременност* (с ГЗ на НМЧ – едновременност), а вече в рамките на разновременността еквиполентно се противопоставят предходност и следходност (вж. Куцаров/Kutsarov 2007: 244).

Както обаче пише Р. О. Якобсон, таксисът е друга МК, различна от времето, тя изразява отношение на действие към друго действие независимо от изказването (момента на говоренето), т.е. на отношенията на действията (или резултатите от действия), ориентирани към миналия ориентационен момент (минало време или друг сигнализатор), към действията, неориентирани към миналия ориентационен момент. Гради се върху формално-семантичната привативна опозиция *относителност* ~ *неотносителност* (с ГЗ на НМЧ – абсолютност). Категорията е двучленна – с един МЧ (зависим таксис) и един НМЧ (независим таксис). МЧ както в семантично (със значението отно-

сителност), така и във формално отношение (с неактуализираната имперфектна морфема – [-‘a- / -e- / -a-]) е относителността.

(Куцаров/Kutsarov 1987: 487)

В българския език тези отношения са изразени от редове форми с еднородно съдържание:

<i>пише</i>	–	<i>пише</i>
<i>ще пише</i>	–	<i>ще пише</i>
<i>писал е</i>	–	<i>писал е</i>
<i>ще е писал</i>	–	<i>ще е писал</i>
<i>писан е</i>	–	<i>писан е</i>
<i>ще е писан</i>	–	<i>ще е писан</i> и т. н.

Противопоставянето може да бъде продължено в рамките на цялата глаголна парадигма (за подробности вж. Куцаров/Kutsarov 2007: 204–244; 253–262).

Сега, за т.нар. *относителни времена*. Според Р. О. Якобсон „термин „относителное время“ определят лишь одну из разновидностей категории“ (Якобсон/ Jakobson 1972: 101). Разновидност или не, те са представители на категорията таксис, и то най-важната. Те са представители на *зависимия таксис*, на МЧ на категорията, това са „времената“, чиито форми в непреизказно изявително наклонение съдържат неактуализирана имперфектна морфема (вж. по-горе).

Първата българска граматика, в която се появява терминът *таксис*, е на Ю. С. Маслов: „В рамках изъявительного наклонения, кроме „основных времен“, выделяются так называемые „относительные“, т.е. формы со специализированным таксисным значением предшества, следования или одновременности по отношению к ориентационному моменту, обычно обозначаемому другой временной формы“ (Маслов/Maslov 1981: 193–194; вж. и 1978). Авторът не отделя категорията (вероятно за да не влезе в противоречие с „деветчленната темпорална система“ на Л. Андрейчин), но ясно посочва граматикализираното таксисно значение. По повод на него А. В. Бондарко пише: „Ю. С. Маслов констатиrowал, что во многих языках таксис не выступает в качестве особой ГК, а объединяется в одной комбинированной категории либо с временем, либо с видом“ (Бондарко/Bondarko 1984: 71, позовава се на Маслов/Maslov 1978). Тук трябва задължително да подчертаем, че този факт е верен само що се отнася до публикуваните граматики на езиците, т.е. това, че в граматиките на Л. Андрейчин или на Ст. Стоянов таксисът е част от деветчленната темпорална система, съвсем не означава, че той не е самостоятелна МК в българския език. Грешката в описанието не я прави езиков факт.

Таксисът не е разновидност на времето („абсолютното време“) или „относително време“ (вж. напр. Плунгян/Plung'an 2003: 271, 2011: 271–272, където се позовава на Jakobson 1957). Вярно е само това, че всички езици, които притежават „относителни времена“ (имперфект, плюсквамперфект, футурум претерити, футурум екзактум претерити), са развили МК таксис.

Времето изразява отношение на действието към изказването (към момента на изказването), а таксисът – отношение на действие към действие. В този смисъл „будущее время в прошедшем“ не е грамема от МК таксис (вж. Плунгян/Plung'an 2003: 272). Грамемите на МК таксис са две – маркираният (от имперфектната морфема – вж. по-горе) зависим таксис (относителност) и немаркираният независим таксис (неотносителност), с главно значение на НМЧ – абсолютност). В рамките на зависимия таксис МК време също изразява отношение на действието към изказването, но вече към изказване в минало време, към аорист (*Когато влязОх, тя четЕше; Когато влязох, тя ищЕше да чете*). Следователно „будущее время в прошедшем“ е една от формите на грамемата (реда форми бъдеще време, изразяваща следходност, и същевременно една от формите на грамемата зависим таксис, изразяваща относителност – относително бъдеще време).

Вярно е, че българският език не е средство за международна комуникация, но по света и специално в Русия има българисти, които отдавна са признали коментирания тук езиков факт и са публикували констатациите си на чист руски език (вж. напр. Бунина/Bunina 1971, същият сборник започва със статия на А. В. Бондарко; Молошная/Moloshnaja 1995 и др.). Така напр., анализирайки „деветчленната темпорална система“ на Л. Андрейчин, Т. Н. Молошная пише: „Времена, которые относятся к М 2 (миналия момент – б. м., И. К.), обычно называют относительными. Кроме имперфекта и будущего в прошедшем, к ним принадлежат плюсквамперфект и будущее предварительное в прошедшем. Очевидно (подч. мое, И. К.), что противопоставление ряда глагольных форм, соотнесенных с М 1 (изказването, момента на говоренето), ряду глагольных форм, соотнесенных с М 2, не есть противопоставление внутри ГК времени. Здесь присутствует другая ГК, за которой закрепилось название „таксис“ (Молошная/Moloshnaja 1995: 154; позовава се на Куцаров/Kutsarov 1987).

И още нещо, което е много интересно и което специално ще коментираме на друго място. Отбелязвайки, че „одним из первых к этому термину прибег Р. Якобсон“, Т. Н. Молошная добавя: „До того, как термин „таксис“ стал широко употребительным, А. И. Смирницкий предлагал называть данную категорию ГК временной отнесенности“ (там: 154; позовава се на Смирницки/Smirnitskij 1959: 292 и сл.; вж. специално с. 308 и сл.). Иначе в този труд (всъщност в лекциите си, четени през 40-те години на миналия век) големият руски теоретик „разглобява“ многочленната английска темпорална МК време на три категории – тричленно време (сегашно, минало и бъдеще), „временная отнесенность“ („перфектность ~ неперфектность“) и „вид“ („длительный ~ общий“).

На таксиса Л. Попович посвещава две глави от книгата си. Основавайки се на проучванията на групата около В. С. Храковски (вж. напр. Храковски/Hrakovskij, ред. 2009), тя изгражда ФСП на таксиса в двата езика, без да търси ядро – МК и без да посочва език, в който съществува такава МК. Според нея „относителна употреба е свойствена на всички времена на сръбския език – презент, перфект, имперфект, аорист, плусквамперфект, футур I, футур II. Относително употребените темпорални глаголни форми правят своеобразно морфологично ядро на категорията таксис“ (с. 19). Това е несериозно. Преди всичко в основното си значение презенс, аорист и двете бъдещи времена не са относителни. В сръбския (и хърватския) език наистина има две относителни времена – отмиращият имперфект и плусквамперфект (а може би и нещо като футурум претерити – *хтедоше читати*), както и т.нар. „прошли потенцијал“ (*био бих дошао*). Доколкото съществува и ориентирът на относителността – аорист, може да се говори за остатъци от МК таксис (вж. Куцаров/Kutsarov 2001), които именно са морфологично ядро на таксиса в сръбския (и хърватския) език. Опозицията *относителност* ~ *неотносителност* се представя от противопоставянията на имперфект към презенс, на плусквамперфект към перфект и на „миналия“ (относителния) към „неминалия“ (неотносителния, сегашния) кондиционал, т.е.:

<i>писаше</i>	~	<i>пише</i>
<i>беше писао</i>	~	<i>писао је</i>
<i>беше писан</i>	~	<i>бива писан</i>
<i>беше (био је) писан</i>	~	<i>писан је</i>
<i>(хтедоше писати</i>	~	<i>ће писати)</i>
<i>био бих писао</i>	~	<i>бих писао</i>

Ето го морфологичното ядро на таксиса в съвременния сръбски (и хърватски) език (*Када уђох у собу, она читаше књигу; Када уђох у собу, она хтедоше читати књигу*). Отношенията между тези два вертикални реда форми не са темпорални. Имперфектът не е минало (предходно) време, а сегашно време в миналото, както и плусквамперфектът е резултативно сегашно време в миналото (вж. Куцаров/Kutsarov 2007; вж. и Т. Н. Молошная: „Плюсквамперфект в македонском и в сербскохорватском выражают актуальность результата действия для прошедшего ориентационного момента“ – Молошная/Moloshnaja 1995: 167). А „в миналото“ (фр. „dans le passé“; англ. „in the past“) не означава предходност, а отнасяне в миналото – *относителност*, което е значението на формите от зависимия таксис.

Оттук нататък следва да се проучи изразяването на именно тези отношения с лексикални, синтактични и морфологични средства в несъщинска функция. Вместо това почти цялото изложение на Л. Попович е свързано с темпоралните значения предходност, едновременност и следходност, като се следва погрешната методология на В. С. Храковски.

Въпреки че вече доста години се занимаваме с МК таксис, на този етап не сме в състояние да твърдим какво точно съдържа периферията на полето на едноименната ФСК, тъй като не сме правили проучвания в тази област.

В СЕ, които притежават сегашно (от несвършени глаголи) и минало (от свършени глаголи) деепричастие (а такива са и руският, и сръбският, и хърватският език – *читајући ~ прочитавши*), именно то се отбелязва като основно лексикално средство на периферията. Функциите му в руския език са представени още у Р. О. Якобсон (вж. Якобсон/Jakobson 1972: 106–108), в същия дух пишат и други автори (вж. напр. Козинцева/Kozintseva 1991: 102: „Грамматическими формами выражения зависимого таксиса в русском языке являются осложненные предложения с деепричастиями СВ и НСВ“; у нея също таксисът се свързва с темпорални отношения: „Говоря о таксисе, исследователи имеют в виду, в первую очередь, отношения предшествования, одновременности, следования“ – там). Вероятно поради това Т. Н. Молошная го коментира като „известен факт“: „Как известно, в русском языке таксисные отношения выражаются прежде всего в конструкциях с деепричастиями. Деепричастия не имеют абсолютного временного значения, им присуще реляционное значение, указывающее на относительную локализацию во времени дополнительного действия по отношению к основному действию предложения“ (Молошная/Moloshnaja 1995: 168).

Дали обаче е така, дали деепричастията в руски, сръбски и пр. са носители на маркираното таксисно значение *относительност* (отнасяне в миналото)? Отговора на този въпрос можем да получим, ако съпоставим семантиката, която изразяват, със семантиката на граматичните форми от ядрото, т.е. *писаше ~ пише*. Това противопоставяне не е темпорално, тъй като и двете форми са за сегашно време, изразяват едновременност на действие. Иначе тези две деепричастия правилно са наречени *минало* и *сегашно*, тъй като са носители съотв. на темпоралните значения *предходност* и *едновременност*. Следователно даже и деепричастията не са средства от периферията на таксиса, а на темпоралността. Те изразяват отношения между две действия, но темпорални, а не таксисни.

Ето защо наличието на ядро – МК е задължително при изграждането на периферия на ФСП.

Цитирана литература

- Бондарко 1967:** Бондарко, А. В. К проблематике функционально-семантических категорий (Глагольный вид и „аспектуальность“ в русском языке). – В: *Вопросы языкознания*, № 2, 18–31. (Bondarko, A. V. K problematike funkcionaljno-semanticheskikh kategorij (Glagoljny vid i „aspektualnostj“ v russkom jazyke). – *Voprosy jazykoznanija*, № 2, 18–31.)
- Бондарко 1971:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука. (Bondarko, A. V. *Grammaticheskaja kategorija i kontekst*. Leningrad: Nauka.)
- Бондарко 1972:** Бондарко, А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость. – *Вопросы языкознания*, кн. 3, 20–35. (Bondarko, A. V. K teorii polja v grammatike – zalog i zalogovost'. – *Voprosy jazykoznanija*, kn. 3, 20–35.)

- Бондарко 1976:** Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград. (Bondarko, A. V. *Teorija morfoloģicheskih kategorij*. Leningrad: Nauka.)
- Бондарко 1984:** Бондарко, А. В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука. (Bondarko, A. V. *Funktsionalnaja grammatika*. Leningrad: Nauka.)
- Бондарко 1985:** Бондарко, А. В. О таксисе. – In: *Zeitschrift für Slawistik*, 30, кн. 1, 3–16. (Bondarko, A. V. *O taksise*. – In: *Zeitschrift für Slawistik*, 30, kn. 1, 3–16.)
- Бондарко 1987, ред.:** *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград: Наука. (Bondarko, A. V., ed. *Teorija funktsional'noj grammatiki. Vvedenie. Aspektual'nost'. Vremennaja lokalizovannost'. Taksis*. Leningrad: Nauka.)
- Бондарко 1990, ред.:** *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград: Наука. (Teorija funkcional'noj grammatiki. Temporal'nost'. Modal'nost'. (otv. red. A. V. Bondarko). Leningrad: Nauka.)
- Бондарко 1990:** Бондарко А. В. Темпоральность. – В: Бондарко, ред., 5–58. (Bondarko, A. V. *Temporal'nost'*. – V: Bondarko, red., 5–58.)
- Бунина 1971:** Бунина, И. К. Категория времени или категория таксиса (О противопоставлении относительных и абсолютных времен болгарского индикатива). – В: *Исследования по славянскому языкознанию. Сборник в честь шестидесятилетия профессора С. Б. Бернштейна*. Москва: Наука, 124–129. (Bunina, I. K. Kategorija vremeni ili kategorija taksisa (O protivopostavlennii odnositel'nyh i absol'utnyh vremen bolgarskogo indikativa). – V: *Issledovanija po slavyanskomu jazykoznanju. v chestishestidesjatiletija professora S. B. Bernshtejna*. Moskva: Nauka.)
- Козинцева 1991:** Козинцева, Н. А. *Временная локализованность действия и ее связи с аспектуальными, модальными и таксисными значениями*. Ленинград: Наука. (Kozintseva, N. A. *Vremennaja lokalizovannost' dejstvija i ejo svjazi s aspektual'nymi. modal'nymi i taksisnmi znachenijami*. Leningrad: Nauka.)
- Куцаров 1978:** Куцаров, Ив. Функционально-семантични полета на категорията преизказност в славянските езици. – В: *Славянска филология*, т. 15. София: БАН, 391–401. (Kutsarov, Iv. Funktsionalno-semantichni poleta na kategorijata preizkaznost v slavyansuite ezitsi. – V: *Slavyanska filologiya*, t. 15. Sofiya: BAN.)
- Куцаров 1985:** Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство. (Kutsarov, Iv. *Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.)
- Куцаров 1987:** Куцаров, Ив. Категорията таксис в съвременния български език. – В: *Доклади от Втория международен конгрес по българистика. Т. 3. Съвременен български език*. София: БАН, 484–490. (Kutsarov, Iv. Kategorijata taksis v savremenniya balgarski ezik. – V: *Dokladi ot Vtorija mezhdunaroden kongres po balgaristika. T. 3. Savremenen balgarski ezik*. Sofiya: BAN, 484–490.)
- Куцаров 1990:** Куцаров, Ив. О девятичленной категории времени в современном болгарском языке. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Т. 28, кн. 1 – *Филология*, 5–13. (Kutsarov, Iv. O devjatichlennoj kategorii vremeni sovremennom bolgarskom jazyke. – V: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisij Hilendarski“*. Т. 28, kn. I – *Filologiya*, 5–13.)
- Куцаров 1991:** Куцаров, Ив. *Конклузивът в славянските езици* (дисертация). Пловдив (машинопис). (Kutsarov, Iv. *Konkluzivat v slavyanskite ezitsi* (disertatsiya). Plovdiv, mashinopis.)
- Куцаров 2001:** Куцаров, Ив. Таксисът в славянските езици. – В: *Język, literatura i kultura Słowian dawniej i dziś – III. Linnguaria. Poznań: UAM*, 25–32. (Kutsarov, Iv. Taksisat v slavyanskite ezitsi. – In: *Język, literatura i kultura Słowian dawniej i dziś – III. Linnguaria. Poznań: UAM*, 25–32.)
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство. (Kutsarov, Iv. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.)
- Куцаров 2011:** Куцаров, Ив. Еще раз о таксисе. – В: *Грамматика и лексика у словенским језицима. Зборник радова с међународног симпозијума*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 125–136. (Kutsarov, Iv. Eshhe raz o taksise. – V: *Gramatika I leksika u slovenskim jezicima*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU.)
- Куцаров 2013:** Куцаров, Ив. Преизказването. – В: *Съпоставително езикознание*, кн. 2–3, 17–49. (Kutsarov, Iv. Preizkazvaneto. – V: *Sapostavitelno ezikoznanie*, kn. 2–3, 17–49.)
- Куцаров 2015:** Куцаров, Ив. Към теорията за функционално-семантичните полета В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Т. 53, кн. 1, сб. А – *Филология. Паисиеви четения. Езикознание*, 167–184. (Kutsarov, Iv. Kam teoriyata za funktsionalno-semantichnite poleta. – V: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisij Hilendarski“*. Т. 53, sb. А – *Filologiya. Paisievi cheteniya. Ezikoznanie*, 167–184.)

- Куцаров 2017a:** Куцаров, Ив. Функционално-семантичната граматика на А. В. Бондарко. – В: *Български език и литература*, кн. 4, 398–412. (Kutsarov, Iv. Funktsionalno-semantichnata gramatika na A. V. Bondarko. – V: *Balgarski ezik i literature*, kn. 4, 398–412.)
- Куцаров 2017b:** Куцаров, Ив. Evidentiality не е преизказност. – В: *Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“ (посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември, Паисиеви четения 2016, Пловдив)*. София: БАН, 41–53. (Kutsarov, Iv. Evidentiality ne e preizkaznost. – V: *Dokladi ot Jubileynata nauchna sesiya „Savremenni tendentsii v ezikovedskite izsledvaniya“ (posvetena na 85 godini ot rozhdenieto na prof. Dr.Sc. Yordan Penchev, 10 – 11 noemvri, Paisievi chetenia 2016, Plovdiv)* Sofia: BAN, 41–53.)
- Маслов 1978:** Маслов, Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии. – В: *Вопросы сопоставительной аспектологии*. Ленинград: Наука. (Maslov, Ju. S. K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii. – V: *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*. Leningrad: Nauka.)
- Маслов 1981:** Маслов, Ю. С. *Граматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа. (Maslov, Ju. *Grammatika bolgarskogo jazyka*. Moskva: Vyschaja shkola.)
- Молошная 1995:** Молошная, Т. Н. Грамматические категории времени и таксиса в современных славянских языках. – В: Вяч. Вс. Иванов, Т. Н. Молошная, А. В. Головачева, Т. Н. Свешникова. *Этюды по типологии грамматических категорий славянских языков*. Москва: „Индрик“, 151–172. (Moloshnaja, T. N. Grammaticheskie kategorii vremeni i taksisa v sovremennyh slavyanskikh jazykakh. – V: Vjach. Vs. Ivanov, T. N. Moloshnaja, A. V. Golovacheva, T. N. Sveshnikova. *Etjudy po tipologii grammaticheskikh kategorij slavyanskikh jazykov*. Moskva: Indrik, 151–172.)
- Плунгян 2003:** Плунгян, В. А. *Общая морфология: Введение в проблематику: Учебное пособие*. Изд. 2-е, исправленное. Москва, Едиториал УРСС. (Plungjan, V. A. *Obshhaja morfologija. Vvedenie v problematiku. Uchebnoe posobie*. Izd. 2-e ispravlennoe. Moskva: Editorial URSS.)
- Плунгян 2011:** Плунгян, В. А. *Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира*. Москва: Российский государственный университет. (Plungjan, V. A. *Vvedenie v grammaticheskiju semantiku: grammaticheskie znachenija i grammaticheskie sistemy jazykov mira*. Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj universitet.)
- Попович 2014:** Поповић, Л. *Контрастивна граматика српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност*. Београд: Српска академија наука и уметности, Отбор за српски језик у порођењу са другим језицима. (Popović, L. *Kontrastivna gramatika srpskog i ukrajinskog jezika: taksis i evidencijalnost*. Beograd: SANU, Otbor za srpski jezik u porođenju sa drugim jezicima.)
- Смирницки 1959:** Смирницкий, А. И. *Морфология английского языка*. Москва: Литературы на иностранных языках, 1959. (Smirnitskij, A. I. *Morfologija anglijskogo jezika*. Moskva: Literatura na inostrannyh jazykah.)
- Храковский 2008:** Храковский, В. С. Таксис. – В: *Славянское языкознание. XIV Международный съезд славистов*. Москва, РАН, 516–539. (Hrakovskij, V. S. Taksis. – V: *Slavjanskoe jazykoznanie. XIV Mezhdunarodnyj sezd slavistov*. Moskva: RAN, 516–539.)
- Храковский, ред. 2009:** Храковский В. С. (отв. ред.). *Типология таксисных конструкций*. Москва: Издательский дом ЯСК. (Hrakovskij, V. S., ed. *Tipologija taksisnyh konstruksij*. Moskva: Izdatel'skij dom JaSK.)
- Якобсон 1972:** Якобсон, Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. – В: *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 95–113. (Jakobson, R. O. Shiftery, glagol'nye kategorii i russkij glagol. – V: *Principy tipologicheskogo analiza jazykov razlichnogo stroja*. Moskva: Nauka, 95–113.)
- Jakobson 1957:** Jakobson, R. Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb (*Russian Language Project*. Department of Slavic Languages and Literatures). Harvard University.

Иван Куцаров
Пловдив 4000
Ул. „Цар Асен“ 24
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Катедра по български език
kutsarov@uni-plovdiv.bg

Ivan Kutsarov
Plovdiv 4000
24 Tsar Asen Str.
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
Department of Bulgarian Language
kutsarov@uni-plovdiv.bg